

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDEKİ GELİŞMELER (1946 – 1960 DÖNEMİ)

Salih DURER *

Batı ülkelerinde 16. yüzyıla kadar uzanan bankacılık tarihi, Türkiye'de yaklaşık 120 yıllık bir geçmişe sahiptir ve batı ülkeleri ile bir kıyaslama yapıldığında Türkiye'de bankacılığın bir meslek olarak ortaya çıkması ve gelişmesinin pek yeni olduğu görülmektedir.

Kısaca Türkiye'deki bankacılık hareketlerine bakarsak, geçen yüzyılın ortalarına gelinceye kadar, banka muamelelerine benzer muameleler sarraflar veya bankerler tarafından yapılmakta idi. İlk kurulan banka ise 1847 yılında "İstanbul Bankası"dır. Bunu takiben 1856 yılında "Bankı Osmani" kurulmuş, ancak bu bankalar zamanla iflas etmiş, kapanmış veya işlevlerini yitirmişlerdir¹. İlk milli bankacılık hareketi 1863 yılında Niş valisi Mithat Paşa ile başlamıştır. Bugünkü "Ziraat Bankası"nın temelini oluşturan zirai kredilerin verildiği "Memleket Sandıkları" Türk Bankacılık Sistemi (TBS) nin başlangıç noktasıdır. 1883 yılında "Menafi Sandıkları" olarak adı değişen sandık, 1888 yılında "Ziraat Bankası"nın kurulmasıyla tüm alacaklarını bu bankaya devretmiştir².

Ayrıca ilk milli tasarruf kuruluşu olan "Emniyet Sandığı" da 1868 yılında, halkın küçük tasarruflarını değerlendirmek ve ülkede tasarruf alışkanlığı yaratmak amacıyla yardım sandığı özelliğiyle gene Mithat Paşa'nın çabaları sonucu Cumhuriyet öncesi dönemde kurulmuştur. 23 Temmuz 1908 tarihinde 2. Meşrutiyet'in ilanından Cumhuriyetin kuruluşuna kadar devam eden dönemde, özellikle 1. Dünya Savaşı sırasında, bankacılık faaliyetleri genişlemiş, Adapazarı İslam Ticaret Bankası, Konya İktisadi Milli Bankası, Karaman Milli Bankası, Milli Aydın Bankası ve Akşehir Bankası gibi birçok yeni milli bankanın kurulduğu görülmüştür. Belirtilen bankalar kısıtlı, belirli sermayeli yerel bankalar niteliğindedir. Özet olarak Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından önce 20 milli banka, 13 yabancı banka olmak üzere toplam 33 banka faaliyette bulunmaktaydı. Ayrıca milli bankaların çoğu mahalli ihtiyaçlara cevap veren tek şubeli bankalar niteliğinde olduğu için, bankacılık alanına yabancı bankalar hakim olmuştur.

* *Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Görevlisi.*

1 Latif Can Pamir, *Bankalar Kanunu*, Ankara, 1958, s. 3.

Arslan Yüzgün, *Cumhuriyet Döneminde Türk Banka Sistemi, 1923-1981*, DER Yayınları, İstanbul, 1982, s. 11.

2 Arslan Yüzgün, *Ibid.*

Tablo: 1

Cumhuriyetin İlanından Önce Faaliyet Gösteren Yabancı ve Milli Bankalar

Yabancı Bankalar		Milli Bankalar	
Kuru- luş yı- lı	Banka Adı	Kuru- luş yılı	Banka Adı
1847	İstanbul Bankası	1863	Ziraat Bankası
1857	Bankı Osmani	1868	İstanbul Emniyet Sandığı
1863	Bankı Osmanii Şahane	1911	İstanbul Bankası
1864	Şirket-i Umumiye-i Osmaniye Bankası	1912	Konya İktisadi Milli Bnk.
1865	Şirket-i Maliye-i Osmaniye Bankası	1913	Karaman Milli Bankası
1869	İtibari Umumii Osmani Bankası	1913	Adapazarı İslam Ticaret Bankası
1871	Avusturya-Osmanlı Banka.	1914	Milli Aydın Bankası
1872	Avusturya-Türk Bankası	1914	Emsali Gayrimenkule ve İkrazaat Bnk.
1872	İkinci İstanbul Bankası	1916	Akşehir Bankası
1872	Kambiyo ve Esham Şirket- i Osmaniyesi	1916	İtibarı Milli Bankası
1888	Selanik Bankası	1917	Manisa Bağcılar Bankası
1909	Türkiye Milli Bankası	1917	Konya Ahali Bankası
1910	Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası	1917	İktisadi Milli Bankası
1910	Osmanlı Ticaret Bankası	1917	Türkiye Umumi Bankası
		1919	Çifçiler Bankası
		1919	Adapazarı Emniyet Bankası
		1920	Konya Türk Ticaret Bankası
		1920	İktisat Türk A.Ş.
		1922	Bor Zürra ve Tüccar Bnk.
		1923	İstanbul Küçük İstikraz Sandığı

Kaynak: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını, s. 465-466.

Tablo 1'de belirtilen bankalardan Ziraat Bankası, Emniyet Sandığı ve Milli Aydın Bankası aynı adlarla, Adapazarı İslam ve Ticaret Bankası, Türk Ticaret Bankası ve Manisa Bağcılar Bankası ise Türkiye Bağcılar Bankası olarak günümüzde faaliyetine devam etmektedir.

Cumhuriyet öncesi dönemde faaliyete geçen bankaların önemlisi, 1917 yılı başlarında 4 milyon TL sermaye ile İstanbul'da kurulmuş olan İtibarı Milli Bankası'dır. Bu banka savaş ve antlaşma dönemlerinde birçok zorluklarla karşılaştıktan sonra 1927 yılında, 1924 yılında kurulmuş olan Türkiye İş Bankası ile birleşmiştir.

Belirtilen bankalar ve özellikle İtibarı Milli Bankası, Türkiye'de banka fikrini yaymak ve personel yetiştirmek suretiyle milli bankacılığımıza önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ancak bu dönemdeki sermaye eksikliği, tarım, gıda ve doku-

ma kollarındaki zayıf sanayi, kapitülasyonların varlığı ve sürekli harpler, milli bankacılığımızın gelişmesine engel olmuştur.

Milli bankacılığımızın gelişmesi Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir. 1923 1. İzmir İktisat Kongresi'nde, milli bankacılığın gelişmesiyle milli ekonominin kurulabileceği belirtilmiş, devletin bu konuda yardımcı olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Nitekim, 1925 yılından bu yana gerek devlet sermayesi ile, gerekse özel kesim tarafından birçok banka kurulmuştur.

1946 yılına gelinceye kadar, bankacılığın gelişmesine kısaca aşağıda değinilmiştir.

Türkiye'nin siyasal bağımsızlığının kendi özkaynaklarına bağlı bir ekonomik gelişmeyle gerçekleşeceğini vurgulayan Mustafa Kemal, Türk bankacılığının hızla gelişmesini istemiş ve konuyla ilgili ilk adımını yeni bir banka kurulması direktifiyle atmıştır. Nitekim 26 Ağustos 1924 tarihinde Cumhuriyet'in ilanından bir yıl sonra, özel sermayeyle kurulan ilk büyük banka olarak Türkiye İş Bankası iki şube ile kurulmuştur. Türkiye İş Bankası, devlet desteği göyerek ticaret bankacılığının yanında sınai ve ticari yatırımlara da katılmıştır. Yine 1924 yılında çıkarılan bir yasa ile T.C. Ziraat Bankasına her türlü bankacılık işlemi yapma yetkisi verilmiş ve banka 1926 yılında anonim şirket haline gelmiştir. 1. İzmir İktisat Kongresi'nin bir sanayi bankası kurulması konusundaki kararı üzerine, 1925 yılında devlet eliyle sanayi kuruluşlarını işletmek ve sanayinin gelişmesini desteklemek amacıyla Türkiye Sınai ve Maadin Bankası kurulmuştur. Devlet eliyle kurulan bir diğer banka 1927 yılında anonim şirket olarak kurulan ve amacı yapı ve onarım işlerine kredi vermek olan Emlâk ve Eytam Bankası'dır. Bu dönemdeki en önemli gelişme ise 30 Haziran 1930 Tarih ve 1715 Sayılı Kanunla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kuruluşudur.

Öte yandan 1924 yılında 20 olan milli banka sayısı 1924-1932 döneminde sürekli artarak 47'ye ulaşmıştır³. Milli bankaların toplam bankalara oranı 1924 yılında % 57.1 iken, 1932 yılında bu oran artarak % 75'e yükselmiştir⁴. Belirtilen bankalar dışındaki diğer milli bankalar mahalli ve tek şubeli bankalardır. Buldukları mahallin tüccarlarının kredi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bu tip bankalar, dönemin bankacılık sisteminin özelliğini oluşturmuşlardır.

1933-1946 Dönemi

1929-1930 dünya ekonomik bunalımının hemen ertesi olan bu dönemde bunalımın etkileri Türkiye'de de görülmüş, Cumhuriyetin ilanından bu yana liberal ekonomi politikası takip edilirken devletçilik ilkesi benimsenmiştir.

Dönemin bankacılık açısından özelliği, büyük ve önemli devlet bankalarının kurulmasıdır. Bu bankalar, 1934 yılında başlatılan Birinci Sanayi Planı'nın yürütülmesinde önemli görevler almıştır. Nitekim, Sanayi ve Maadin Bankası, 1932 yılında Sanayi ve Kredi Bankası'na dönüştürülerek yönetmekte olduğu işletmeler Sanayi Ofisi'ne bağlanmıştır. Her iki kuruluşun birleştirilmesiyle de 3 Haziran 1933 tari-

3 Arslan Yüzcün, ibid., s. 23.

4 İbid, s. 24.

hinde 2262 sayılı kanunla Sümerbank kurulmuştur. Bu tarihten kısa bir süre sonra 23 Haziran 1933 tarih ve 2301 Sayılı Kanunla, şehir imar planlarına yardımcı olmak ve kamu hizmeti tesislerinin yapımını desteklemek için Belediyeler Bankası kurulmuş, 1945 yılında yapılan bir değişiklikte, il özel idareleri ve köylerin imar ve kalkınmalarıyla kamu hizmeti tesislerinin yapımının desteklenmesini çalışma alanına dahil eden banka "İller Bankası" adını almıştır.

14 Haziran 1935 tarih ve 2805 sayılı kanunla kurulan Etibank, Birinci Sanayi Planı'nın yürütülmesinde sanayinin gelişmesi için gerek duyulan Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü ve Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nin finansmanını üstlenmişlerdir. 30 Kasım 1937 tarih ve 3295 sayılı kanunla denizyolları işletmelerini yönetmek, yenilerini kurmak ve finanse etmek amacıyla "Denizbank" kurulmuştur⁵.

Bundan başka, mali yönden zayıf küçük esnaf ve sanatkârın kredi talebini karşılamak amacıyla 1933 yılında Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurulması 2284 sayılı kanunla kararlaştırılmış, ancak kurulması 1938 yılında mümkün olmuştur.

1933-1943 dönemi devlet bankacılığının geliştiği dönem olarak 1923-1932 döneminin özelliği olan mahalli bankaların bu dönemde önemini kaybetmesine yol açmıştır. 1933-1943 döneminde 2 yeni mahalli banka kurulurken, mevcutlardan bir kısmı faaliyetlerini sona erdirmiştir. 1929 Dünya bunalımından etkilenen Adapazarı Türk Ticaret Bankası, bu dönemde hazinenin sermaye katkısıyla sarsıntıyı atlatarak Türk Ticaret Bankası adını almıştır. Öte yandan devlet bankacılığının gelişmesi, devletin bankacılık kesimine müdahalesinin hukuki çerçevesini de oluşturmaya başlamıştır.

1925 yılından sonra, bankaların iktisadi faaliyetlere katılmaları ve gelişmeleri bankalara devletin müdahalesini gerekli kılmıştır. Bankaların gelişmesi ile başlayan mevduat hareketini devam ettirmek ve korumak amacıyla 30 Mayıs 1933 tarih ve 2243 sayılı Mevduatı Koruma Kanunu çıkarılarak kanunda bankaların mevduat kabul etmek için gerekli şartlar ve mevduat sahiplerinin haklarını koruyan ilgili esaslar belirtilmiştir. Ayrıca kanunda Bankalar Yeminli Murakıplığı'nın kurulması da öngörülmüştür.

Öte yandan 8 Haziran 1933 tarih ve 2279 sayılı Ödünç Para Verme İşleri Kanunu ile mevduat ve kredi faizlerine ait esaslar belirlenmiştir. Ancak Mevduatı Koruma Kanunu'nun uygulamaya konulmasını takip eden zaman içinde ilgili hükümlerin yetersiz kalması sonucu 9 Haziran 1936 tarihinde 2999 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun, Mevduatı Koruma Kanunu'na göre daha ileri ve gelişmiş hükümleri taşımaktadır.

1943 yılında milli bankaların toplam bankalara oranı % 78,5'tur⁶. 1933 yılındaki oranlar ile karşılaştırıldığında % 4 oranında bir gerileme görülmektedir. Bunun nedeni, mahalli bankaların bir çoğunun faaliyetlerine son vermesidir. Nitekim 1933-1946 dönemi devlet bankacılığının önem kazandığı dönemdir. Ayrıca 1938-1944 yılları 2. Dünya Savaşı'nın etkisiyle durgun bir dönem olarak göze çarpmaktadır.

5 *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yayını, s. 471.

6 Arslan Yüzgün, loc.cit.

Türk Bankacılığı 1944 yılından itibaren yeni bir gelişme dönemine girmiştir. Nitekim, 1944 yılında Yapı ve Kredi Bankası tek şube ile kurulmuştur. 1946 yılında da Türkiye Garanti Bankası'nın kurulmasıyla bu yılda milli bankaların toplam bankalara oranı % 83,3'e yükselmiştir ⁷. 1946 yılı milli bankacılığımızın hareketlenmeye, bankaların önemli bir faaliyet alanı olmaya başladığı yıldır.

1946-1950 döneminde, 2. Dünya Savaşı sonrasındaki dış bağış ve yardımlarla kaynakları artan kamu kesimi ulaştırma hizmetlerine yönelmiş, yanısıra tarım kesiminin gelişmesini sağlayıcı politikalar takip ederek bu kesimin piyasaya açılmasını sağlamış ve sonuçta para ekonomisine geçiş hızlanmıştır. Böylece çekici bir faaliyet alanı haline gelen Türk Bankacılık Sistemi'nde banka sayılarında artış görülmüştür. Nitekim 1948 yılında, Akbank, Türkiye Kredi Bankası, Tutum Bankası ve Niğde Bankası kurulmuştur. Ancak Akbank dışındaki bankalar daha sonra tasfiye edilmişlerdir.

1946-1960 Dönemi Para-Kredi Politikası

1946-1960 döneminde, özel kesim bankacılığının gelişmesi, ucuz para politikası uygulaması, ekonominin giderek pazara açılması ve para kullanımının yaygınlaşması, bankaların mevduat hacmini arttırmış, gerek mevduat, gerekse Merkez Bankası reeskont ve avansları ile kaynakları artan bankalar kredilerini yükseltmişlerdir ⁸. Bankacılığın gelişmesi ise, Merkez Bankası parasının bankalar sistemine dönüşünü hızlandırarak, tasarrufların banka aracılığı ile devreye girmesi ve kullanımını mümkün kılmıştır. 1950-1954 yılları arasında mevduat artış hızının emisyon artış hızını aşması, bu yıllarda nisbi olarak fiyat istikrarının korunmuş olmasının, bankaya para yatırma alışkanlığının giderek gelişmesinin ve kredinin mevduat yaratması özelliğinin sonucudur. Ancak 1955-1958 yıllarını kapsayan yıllarda mevduattaki artış oranı emisyon artışlarının gerisinde kalmıştır. Bu gerilemenin nedenleri iki noktada toplanmaktadır:

1. Kore konjonktürünün sona ermesinin, iklim koşullarının kötülüğünün, ithalat tıkanıklığının ve yatırım azlığının yol açtığı fiyat yükselmeleri, tasarrufların azalmasına yol açmıştır.

2. Banka faiz oranlarının serbest piyasa faiz oranlarının gerisinde kalması ve dolayısıyla tasarrufların teşkilatlanmamış kredi piyasasına yönelmesi, emisyonun mevduat olarak banka sistemine dönüşünü, ayrıca kredinin mevduat yaratma özelliğini zayıflatmıştır.

1955-1958 döneminde para ve kredi arzının arttırılmasıyla (genişletici para politikası) ekonomik kalkınmanın başarılacağı düşüncesi doğrultusunda krediler arttırılmıştır. Öte yandan para arzı süratle arttırılırken, fiyat yükselmelerine engel olmak amacıyla 1955 yılında reeskont haddi yükseltilmiş, 1956 yılında ise "Milli Korunma Kanunu" ile fiyatlar doğrudan kanun yoluyla kontrol altına alınmak istenmiş, bu durum ise karaborsayı teşvik etmiştir. Yine 1956 yılında kredi tavanları

7 İbid.

8 *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-1978*, s. 508.

tespit edilmişse de 2 ay sonra bu tavanlar çok yükseltilerek, fiilen ortadan kaldırılmıştır. Böylece 4 Ağustos 1958 İstikrar Kararları'na gelinmiştir. 1958 İstikrar Programı bir yandan paranın dış değerinin düşürülmesi ile ihracat tıkanıklıklarını gidermeye, ayrıca dış yardımlarla ithalat imkanlarını arttırmaya, bu şekilde mal arzını genişletmeye yönelmiştir. Öte yandan para ve kredi hacmi dondurularak ekonomide denge sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak kamu harcamalarıyla ilgili tedbirler yeterince uygulanmadığı ve para arzını daraltıcı diğer tedbirlerin sonucu gecikmeyle alınabildiği için, Türk Ekonomisi'nde 1958 ve 1959 yıllarında da dengesizlik ve fiyat artışları devam etmiştir.

1946-1960 Dönemindeki Türk Bankacılık Sistemi'nin Gelişmesi

2. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda gerek siyasi, gerekse diğer çevreler ekonomiyi devlet müdahalesine karşı çıkan bir tutuma girmişlerdir. CHP devletçilik ilkesinden uzaklaşırken 1946 yılında yeni kurulan Demokrat Parti özel kesime dayalı bir ekonomi politikası izlemiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda, 7 Eylül 1946'da Cumhuriyet tarihinin ilk devalüasyonu yapılmış, dış ekonomik ilişkilerde denetim gevşetilirken iç ekonomide liberal politikalar oluşturulmuştur.

1947 Marshall yardımından yararlanmak amacıyla, Amerika ile sıkı bir işbirliği kurulmuş, ayrıca Türkiye'nin Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECD) gibi milletlerarası kuruluşlara katılması da bu dönemde söz konusu kuruluşlara hakim olan liberal eğilimli ülkelerle ilişkileri arttırmıştır. 1946-1950 dönemi gerek dünyada, gerekse Türkiye'de liberal ekonominin hakimiyet kazanmaya başladığı dönemdir.

1950 yılına kadar iktidarda kalan ve çeşitli liberasyon tedbirleri alan CHP döneminde 1946 yılı, milli bankacılığımızın hareketlenmeye başladığı yıldır. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti hükümeti liberal havayı genişleterek sürdürmüştür. Bu hükümet OECD nin dış ticarete % 60 liberasyon teklifini kabul ederek uygulamaya başlamış, özel kesimin sanayideki payını artırırken, tarım kesimini taban fiyatları, alımlar ve kredilerle desteklemiş, ayrıca dış yardım ve krediler sağlamıştır. Kamu kesiminin ulaşım ağı kurması ve tarım kesimini teşvik edici politika izlemesi sonucu, tarım kesiminde yaratılan tasarruf edilebilir kaynaklar bankacılığın gelişmesine yol açmış, uygulanan genişletici para politikası da bu yönde bir adım olmuştur. 1951 yılında reeskont haddi % 4 ten % 3 e, bankaların ödünç verme işlerinde uygulayacakları faiz haddi % 8.5'dan % 7'ye, mevduat ödeyecekleri faiz haddi, vadesiz veya 3 ay vadeli mevduat için % 4.5 dan % 2.5'a düşürülmüş, 3 aydan fazla vadeli mevduat için % 2.75 ile % 4 arasında değişen faiz oranları kabul edilmiştir⁹. Para kullanımının yaygınlaşmasıyla kaynakları artan bankaların da kredilerini arttırmaları sonucu 1950-1960 döneminde Türk Bankacılık Sistemi, özellikle özel bankalar büyük bir gelişme göstermiştir. Nitekim 1950 yılı 100 kabul edilirse, 1960 yılında banka mevduatı 639'a, kredileri ise 677'ye yükselmiştir¹⁰. Ayrıca 1950-1960 döneminde 3'ü özel kanunlarla olmak üzere 24 yeni banka kurulmuş,

9 İbid, s. 507.

10 İbid, s. 474.

1950 yılı sonunda Merkez Bankası ile birlikte 36 olan banka sayısı 1960 yılı sonunda 59'a yükselmiştir. Aynı dönemde 7 ulusal ve 2 yabancı banka faaliyetine son vermiş, ayrıca 2 ulusal banka bir ad altında birleşmiştir ¹¹.

1950-1960 döneminde kurulan bankalardan, 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, yerli ve yabancı bankalar ile gerçek ve tüzel kişilerin katılımıyla kurulmuştur. Mevduat kabul etmediği için Bankalar Kanunu'nun 82. maddesi uyarınca bu kanunun hükümlerine tabi değildir. Bankanın amacı, özel sınai teşebbüslerin kurulmasına, kurulu olanların ise gelişmesine yardım etmek, yabancı özel sermayenin Türkiye'de kurulan sanayiye katılmasını kolaylaştırmaktır. Tahvil çıkarma ve kredi verme yetkisi vardır. Bankanın kaynaklarının önemli bir kısmını, uluslararası kuruluşlardan sağlanan uzun vadeli krediler oluşturmaktadır.

1937 yılında, denizyollarını işletmek, yenilerini kurmak ve finanse etmek için kurulmuş olan Denizbank'ın faaliyeti uzun ömürlü olmamış, ilerki yıllarda bu alandaki işletmeler Devlet Deniz Yolları İşletme Umum Müdürlüğü ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü adıyla iki idare altında yeniden organize edilmiştir. 1952 yılında ise belirtilen iki işletmenin daha etkin ve piyasa şartlarına uygun çalışmalarını sağlamak amacıyla, yeniden bir düzenleme yapılarak, "Denizcilik Bankası" adıyla anonim şirket olarak bir banka kurulmuş ve bankaya mevduat ve kredi verme yetkisi de tanınmıştır.

1955 yılında, Etibank'a kuruluş kanununda yapılan değişiklikle mevduat toplama ve sadece kurduğu ve katıldığı kuruluşlara değil, isteyen herkese kredi verme yetkisi verilerek ticaret bankası niteliği kazandırılmıştır.

1933 yılında bir kamu iktisadi teşebbüsü statüsünde kurulan ve kredi verme yetkisi olmakla birlikte 1952 yılına kadar yetkisini kullanmayan Sümerbank, 1955 yılında şube kurup, yetkisini kullanmaya başlamıştır. Böylece özel amaçlı 3 banka bu dönemde, özel amaçlarının yanında mevduat toplamak ve kredi vermek suretiyle gerçek anlamda banka faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır.

Öte yandan özel bankalarda 1953-1959 yılları arasında bir hareketlenme gözlenmektedir. Nitekim, 1953 yılında İstanbul Bankası ve Demirbank, 1954 yılında İşçi Kredi Bankası, Şekerbank ve Vakıflar Bankası, 1958 yılında Çaybank ve 1959 yılında Türkiye Öğretmenler Bankası kurulmuştur. Sözü edilen bankalardan Vakıflar Bankası ve Türkiye Öğretmenler Bankası özel amaçlı bankalardır.

Türkiye Vakıflar Bankası bir karma teşebbüs niteliğindedir. Nitekim, banka menkul ve gayrimenkul karşılığında kredi vermek, ortaklıklar kurmak veya kurulmuş olanlara iştirak etmek, gayrimenkul alıp satmak, her türlü banka işlem ve hizmetlerini yapmak fonksiyonları yanında Vakıflar Umum Müdürlüğü ve Vakıflar İdaresi'nin bankaya verecekleri gayrimenkullerle işletmelerin rasyonel bir şekilde idare, idame ve işletilmeleri için gerekli bütün işlem ve teşebbüslere girişmek görevlerini yüklenmiştir ¹².

Türkiye Öğretmenler Bankası ise, mevcudu bankaya devredilen ilkökul öğretmenleri Yapı Sandığı'nda aidatı bulunan memur ve öğretmenlere mesken inşaatı için, gayrimenkul ipotegi karşılığında krediler açmak, Milli Eğitim Bakanlığı'nın

11 İbid, s. 475.

12 İbid.

merkez ve taşra teşkilatında görevli memurlara ait arsalar üzerinde vadeli olarak meskenler inşa etmek ve bunları peşin veya ipotek karşılığı öğretmen ve memurlara satmak veya bu maksatla arsalar ve meskenler satın almak, yapı, onarım, taahhüt ve proje işleriyle meşgul olmak, yapı malzemesi ve ders araçları sanayii kurmak ve ticaret yapmak, bu amaçla ortaklıklar kurmak veya kurulmuş ortaklıklara iştirak etmek, ayrıca bütün bankacılık işlem ve hizmetlerinde bulunmak üzere kurulmuştur. Ancak banka zamanla hüviyet değiştirerek, kanunda gösterilen ve gerek eğitim, gerekse öğretmenlerle ilgili görevlerini yerine getirmemiştir¹³.

1952 yılında kurulan Doğubank, kısa sürede aktif bir banka haline gelmiş, ancak tüm aktifliğine rağmen 1961 yılında kademeli olarak tasfiyeye tabi tutularak faaliyetine son verilmiştir. Bu dönemdeki en önemli olay, 1936 tarihli ve 1999 sayılı Bankalar Kanunu'nun yetersiz kalması sonucu, kanunun yerini almak üzere, ekonominin ulaştığı duruma uygun olarak 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nun yürürlüğe konmasıdır. 1950 yılından sonra hızla gelişen bankacılık faaliyetlerinin 2999 sayılı kanunla etkin biçimde kontrol edilemeyişi sonucu farklı bir anlayışla 7129 sayılı kanun hazırlanmıştır. Bu farklı anlayış, özellikle bankacılığın yalnızca bir ticari faaliyet olmayıp, kamu menfaatiyle sıkı bağları olan bir kesim olarak idrak edilmesinden kaynaklanmıştır. Kanun bu esaslar içinde, bankaların faaliyetini, kamu menfaatine uygun ve ekonominin gelişmesine katkıda bulunacak biçimde düzenlemeyi amaçlamıştır. Mevduat sahiplerinin haklarını korumak için getirilen hükümler ve kredi politikasının ülkenin ekonomik çıkarlarına yararlı yönlenmeyi sağlayabilecek bölüm ve maddeler, bu yeni anlayışın sonucu kanuna konmuştur. Kanun daha sonra çeşitli değişikliklere uğramıştır. Bunların en önemlilerinin ilki, 1963 tarih ve 123 sayılı kanunla getirilen ve kalkınma ve yatırım bankalarının kuruluş ve faaliyetleri ile ilgili yeni hükümlerdir. Bir diğeri ise, 23 Temmuz 1979 tarihli 28 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'dir. Bu değişikliklerle kanun önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır.

1950-1960 Döneminde Banka Mevduatlarında, Kredilerinde ve Şube Sayılarındaki Gelişmeler

1949 yılına kadar mevduatla ilgili istatistikler sağlıklı bilgiler içermemektedir. Bu alandaki tek kaynak olan Merkez Bankası aylık bültenlerinde ancak 1949 yılından itibaren sistemli ve detaylı bilgiler edinmek mümkündür. Ülkemizde mevduatın türlerine göre ayrımı 1949 yılında olmuştur. Tasarruf mevduatı, ticari mevduat ve resmi mevduat olarak 1949-1960 dönemi rakamları Tablo: 2'de, banka kredilerindeki gelişmeler Tablo: 3'de, şube sayılarındaki gelişmeler ise Tablo: 4'te gösterilmiştir.

Ayrıca Türk Bankacılık Sistemi'nin ilk yıllarında mevduatların ayrımında bir karışıklık göze çarpmaktadır. Bugünkü ayrım, son olarak 1979 yılındaki 28 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 5'lidir. Ek olarak Bankalar mevduatı ve Diğer Mevduat vardır.

13 İbid.

Tablo: 2

1949 ve 1960 Yıllarında Banka Mevduatlarındaki Gelişmeler

Yıllar	Toplam Mvd. (milyon TL)	GSMH'ya oranı (%)	Tasarruf Mevd. (milyon TL.)	Ticari Mevd. (milyon TL.)
1949	913= 100	10	471= 100	250 = 100
1960	7.971= 862	17	4.366= 926	1.708= 683.2
	Resmi Mevd. (milyon TL)	Tasarruf Mevd. Toplam Mevd.	Ticari Mevd. Toplam Mevd.	Resmi Mevd. Toplam Mevd.
	192= 100	% 52	% 27	% 21
	1.897= 987	% 55	% 21	% 24

Kaynak: Öztin Akgüç, *Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler*, Ankara 1975, s. 69 ve T.C. Merkez Bankası aylık bültenlerinden yararlanılarak birleştirilmiş, artış yüzdeleri tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo: 2'de görüldüğü gibi, genel eğilim olarak her bir sütunda artış görülmekte, yalnızca ticari mevduatın toplam mevduat içindeki oranında azalma izlenmektedir. Ayrıca tasarruf mevduatı toplam mevduat içinde en yüksek paya sahiptir. Nitekim, bir yandan para ekonomisine geçiş, diğer yandan toplumun tasarruflarının artışı, bu sonucun nedenleri arasında sayılmaktadır.

Gerek toplam kredilerde, gerekse kamu ve özel kesim kredilerinde Tablo: 3'den de izlendiği gibi sürekli artış vardır. Ancak kamu kesimi kredilerinin toplam krediler içindeki payı artarken, özel kesim kredilerinin payında azalma görülmektedir.

Tablo: 3

1949 ve 1960 Yıllarında Banka Kredilerindeki Gelişmeler

Yıllar	Toplam Krediler (milyon TL.)	GSMH'ya oranı (%)	Kamu Kredileri (milyon TL.)	Özel Kesim Kredileri (milyon TL.)
1949	1.044 = 100	11	153 = 100	891 = 100
1960	9.522 = 912	20	2.293 = 1.498	7.229 = 811
	Kamu Kredileri Toplam Krediler		Özel Kesim Kredileri Toplam Krediler	
	% 14.7		% 85.3	
	% 24.1		% 75.9	

Kaynak: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yayını, s. 497'deki tablodan yararlanılarak hazırlanmış, artış yüzdeleri tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo: 4
Banka Şubelerinin Sayılarındaki
Gelişmeler

Yıllar	Toplam Şube Sayıları
1946	444
1949	594
1960	1.759

Kaynak: Arslan Yüzgün, *Cumhuriyet döneminde Türk Banka Sistemi 1923-1981*, s.34.

Tablo: 4'den görüldüğü gibi, bankaların şube sayılarında sürekli bir artış vardır, ancak 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaşanacak olan bir şube bankacılığı olayı bu dönemde henüz sözkonusu değildir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akbank, Kültür Yayını, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-1978*.
- Akgüç, Öztin, *Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler*, Ankara, 1975.
- Bankalarımızın 1980 Sonu Bilanço, Kâr ve Zarar Hesapları, Teşkilât, Mevduat ve Krediler Hakkında Bilgiler, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Pamir, L.C., *Bankalar Kanunu*, Ankara, 1958.
- T.C. Merkez Bankası, Aylık Bültenleri.
- Yazıcı, İ., "Bankaların Yeni Şube Açma Esasları", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 6, (Haziran 1975).
- Yüzgün, A., *Cumhuriyet Döneminde Türk Banka Sistemi 1923-1981*, DER Yayınları, İstanbul, 1982.